

Nd.

188. Frumvarp til laga

[150. mál]

um takmarkaða náttúruvernd á vatnasviði Mývatns og Laxár í Suður-Þingeyjarsýslu.

Frá menntamálanefnd.

1. gr.

Frá gildistöku laga þessara skulu þessara skulu gilda eftirtalin sérákvæði um mannvirkjagerð og aðrar framkvæmdir á vatnasviði Mývatns og Laxár í Suður-Þingeyjarsýslu:

- a. Óheimilt skal að reisa þar mannvirki önnur en þau, er eðlileg mega teljast í sambandi við búskap á lögbýlum, án leyfis náttúruverndarráðs.
- b. Hvers kyns jarðrask og efnistaka, sem kynni að raska hinum upprunalega svip landsins, skal og óheimil á hinu umrædda svæði án leyfis náttúruverndarráðs.
- c. Breytingar á hæð vatnsborðs stöðuvatna og fallvatna á umræddu svæði svo og hvers kyns breytingar eða truflanir á rennsli fallvatna skulu óheimilar án samþykkis náttúruverndarráðs.

2. gr.

Ákvæði 1. gr. skulu þó hvorki taka til vatnasviðs Reykjadalssár ofan Vestmannsvatns — þó að undanskildu Mávratni og Máslæk — né vatnasviðs Mýrarkvislar ofan Núpeyrar.

3. gr.

Í sambandi við afgreiðslu þeirra mála, sem um ræðir í 1. gr., skal náttúruverndarráð jafnan leita umsagnar hlutaðeigandi náttúruverndarnefndar, sveitarstjórna og sýslunefndar. Fallist þessir aðilar ekki á úrskurð náttúruverndarráðs, skal menntamálaráðuneytið skera úr, hvort úrskurður ráðsins skuli ná fram að ganga.

Nú ber aðili fram kröfu um skaðabætur vegna úrskurðar náttúruverndarráðs, og skal þá ráðið leita samþykkis menntamálaráðuneytis um greiðslu bóta, ef samkomulag næst ekki með öðrum hætti við kröfuhafa.

4. gr.

Í samráði við sveitarstjórn Mývatnssveitar getur náttúruverndarráð bannað umferð óviðkomandi manna um tiltekin svæði í sveitinni á tímabilinu frá 1. maí til 1. október ár hvert. Einnig skal heimilt að takmarka ónauðsynlega umferð um vatnið á sama tímabili.

Í samráði við sveitarstjórn Mývatnssveitar og veiðimálastjóra skal náttúruverndarráð leitast við að ná samkomulagi um takmörkun og tilhögun netaveiða í Mývatni á tímabilinu frá 1. maí til 1. október.

Um efnisatriði þessarar greinar, svo og fleira, er lýtur að verndun fugls og fisks í Mývatnssveit, getur menntamálaráðuneytið, að fengnum tillögum náttúruverndarráðs, sett nánari ákvæði með reglugerð, þar sem einnig skulu vera ákvæði um ráðstafanir til að koma í veg fyrir hugsanlega mengun vatns af völdum olíu eða annarra skaðlegra efna.

5. gr.

Menntamálaráðuneytið skal í samráði við náttúruverndarráð, Náttúrufræðistofnun Íslands og Háskóla Íslands hafa forgöngu um, að sem fyrst verði komið upp rannsóknarstöð við Mývatn, sem hafi það hlutverk með höndum að vinna skipulega að almennum undirstöðurannsóknum á náttúrufari Mývatns og Laxár og aðliggjandi landsvæða. Skal fyrirkomulag væntanlegrar rannsóknarstöðvar miðað við það, að þar geti einnig farið fram námskeið og æfingar fyrir háskólanema í náttúrufræði.

Heimilt skal að þiggja fé frá erlendum aðilum, stofnunum eða samtökum til að reisa og reka hina fyrirhuguðu rannsóknarstöð, enda verði stöðin undir íslenskri

stjórn, þótt hlutaðeigandi aðilar erlendir fái þar skilyrðisbundna aðstöðu til rannsókna.

6. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

Greinargerð.

Síðastliðinn vetur sendi náttúruverndarráð menntamálanefnd frv. þetta, og flutti nefndin það, en það varð ekki útrætt. Nú hafa nefndinni borizt áskoranir um að flytja frv. að nýju, en nefndarmenn áskilja sér rétt til að flytja breytingartillögur eða fylgja þeim. Nefndinni hafa borizt nokkrar breytingartillögur við frv., og telur hún rétt að athuga þær, er hún fjallar á ný um frv. eftir 1. umr.

Frumvarpinu fylgdu eftirfarandi athugasemdir:

Frumvarp þetta er flutt vegna óvenjulegrar sérstöðu þess vatnakerfis, sem Mývatn og Laxá eru hlutar af. Frá náttúrufræðilegu sjónarmiði er þetta vatnakerfi einstætt um gróður og dýralíf. Fjölbreytni og gróska náttúrunnar er þar meiri en dæmi eru til annars staðar hérlendis, og náttúrufræðingur er þar víða við brugðið. Þau sérkenni, sem hér hafa verið talin, eiga ekki aðeins við um vatnakerfið sjálft, þ. e. Mývatn og Laxá, heldur einnig um landsvæði þau, sem að því liggja.

Mývatn og Mývatnssveit hafa þegar hlotið heimsfrægð vegna náttúruauðlegðar og náttúrufræðingur, enda laðar svæðið til sín mikinn fjölda erlendra fræðimanna og náttúruskoðara, og fara heimsóknir þeirra sívaxandi. En efri hluti Laxár er ekki síður merkilegur frá náttúrufræðilegu sjónarmiði, og náttúrufræðingur er þar víða síð minni en við Mývatn sjálft. Áin fellur þar fram í hvítreyðandi strengjum milli grænna bakka og hraunhólma, sem eru vaxnir víði og hvönn. Á þessum kafla Laxár eru líka aðalheimkynni straumandar og húsandar, a. m. k. á vissum tímum árs, en báðar þessar andategundir finnast ekki í Evrópu utan Íslands. Hins vegar er neðri hluti Laxár einhver frægasta og feðursta laxveiðiá Íslands.

Af því, sem hér hefur verið sagt, má öllum vera ljóst, að hér er um stórt svæði að ræða, sem brýna nauðsyn ber til að vernda fyrir hvers kyns náttúruspjöllum. Það virðist því ekki orka tvímælis, að það sé fyllilega réttlætlegt og tímabært að setja sérstök lög um takmarkaða náttúruvernd á þessu svæði, þótt hefðbundnir atvinnuvegir haldist þar áfram, svo sem verið hefur.

Ef framsýni og skilnings á þeim sérstæðu náttúruverðmætum, sem hér er um að ræða, hefði gætt hjá þeim aðilum, sem réðu því á sínum tíma, að hafizt var handa um virkjun Laxár til raforkuvinnslu, hefði væntanlega aldrei til þess komið, að í slíkt hefði verið ráðizt. En þessu er því miður ekki að heilsa. Á liðnum árum hefur verið vegið að Mývatni og Laxá á ýmsa vegu. Raforkuver hefur verið reist í Laxárgljúfrum hjá Brúum, stíflur hafa verið gerðar í útfallskvíslum Laxár úr Mývatni, en með þeim framkvæmdum hafa hin lífrænu tengsl milli ár og vatns verið rofin að verulegu leyti. Þá má og nefna byggingu kísilgúrverksmiðju við Mývatn, sem ófað á eftir að hafa margvísleg áhrif á Mývatn og umhverfi þess, þó að framkvæmdum í sambandi við byggingu þess fyrirtækis hafi í mörgum tilvikum verið hagað í samræmi við óskir náttúruverndarráðs.

Þá hafa og innansveitarmenn ekki ávallt sýnt nægilegan skilning á gildi náttúruverndar. Má í því sambandi benda á byggingu stórs sumarhústaðar eða öllu heldur sumarahallar við Sandvatn, en bæði sveitarstjórn Mývatnssveitar og náttúruverndarnefnd Suður-Þingeyjarsýslu veittu samþykki sitt til þessarar framkvæmdar, en hins vegar synjaði skipulagsstjórn ríkisins um leyfi til byggingarinnar. Eigi að síður var hafizt handa um byggingu hústaðarins, og verður ekki betur séð en heimild til þess hafi verið mjög vafasöm, því að þá þegar var öll Mývatnssveit orðin skipulagsskyld.

Um þessa neikvæðu hlið málsins skal ekki fjölyrt hér, því að um orðna hluti þýðir ekki að fást. Aðalatriðið er, að nú sé spyrnt við fótum og komið í veg fyrir frekari náttúruspjöll á vatnasviði Mývatns og Laxár, en það er einmitt tilgangurinn með þessu lagafrumvarpi.

Athugasemdir við einstakar greinar.

Um 1. gr.

Orðið vatnasvið er notað hér í sömu merkingu og það hefur verið notað af Vatna-
mælingum Orkustofnunar (sbr. skilagrein nr. 6902 um vatnasvið Íslands). Um sama
hugtak hafa einnig verið notuð orðin vatnasvæði, úrkomusvæði og fleiri orð af því
tagi, en þau eru öll óljósari og geta orkað tvímælis.

Greinin ber þess glögggt vitni, að hér er ekki gert ráð fyrir skilyrðislausu banni
við mannvirkjagerð né efnistöku á umræddu svæði. Hér er miklu fremur um það að
ræða, hvar og hvernig skuli heimilt að vinna að slíkum framkvæmdum. Má segja,
að nú séu síðustu forvöð að koma á föstum reglum um það efni, sem fara megi
eftir í framtíðinni. Sama máli gegnir um breytingar á hæð vatnsborðs stöðuvatna svo
og truflanir á rennsli fallvatna.

Frá náttúrufræðilegu sjónarmiði er svæði það, sem hér um ræðir, svo einstakt í
sinni röð, að höfuðnaðsyn ber til þess að varðveita það um aldur og ævi í sinni upp-
runalegu mynd. En það mun aldrei takast, nema nú þegar séu reistar skorður við
því, að þar verði unnin náttúruspjöll, sem eigi verði unnt að bæta úr síðar.

Um 2. gr.

Ekki virðist bein ástæða til þess að láta ákvæði 1. gr. taka til vatnasviðs Reykja-
dalsár ofan Vestmannsvatns, þótt það svæði sé hluti af vatnasvæði Laxár. Og sama
máli gegnir einnig um vatnasvið Mýrarkvíslar ofan Núpeyrar. Hins vegar er tvímæla-
laust æskilegt, að ákvæði 1. gr. taki til Mávats og Máslækjar, sem að vísu fellur
í Reykjadalssá. En það er mjög hagkvæmt að eiga vöð á vatni eins og Mávatsni á næstu
grösum við Mývatn, þegar að því kemur að hefja skipulegar rannsóknir á hýdrógrafu
og líffræði Mývatns, sem væntanlega verður á sumri komanda. En sannleikurinn er
sá, að Mávatsni er allt önnur gerð stöðuvatns en Mývatn, og því er nauðsynlegt að
varðveita það ósnortið, svo að hægt sé að nota það til samanburðarrannsókna.

Það orkar ekki tvímælis, að nauðsynlegt sé að láta ákvæði 1. gr. ná til allrar
Laxár frá upptökum til ósa. Mývatn og Laxá eru hlutar af sama vatnakerfi, og lífs-
skilyrði í Laxá eiga að verulegu leyti rót sína að rekja til hinnar miklu lífsuppsprettu
í Mývatni. Þá má einnig benda á, að bæði fiskur (urriði) og fugl fara í tímabundnar
göngur milli ár og vatns. T. d. leita húsundur og raunar fleiri endur með unga sína
niður á Laxá, þegar á sumarið líður. En þessi samgangur milli vatns og ár hefur nú
þegar verið rofinn að nokkru leyti með stíflum í upptakakvíslum Laxár í Mývatni.

Þá má að lokum benda á, að ákvæði 1. gr. verða óhjákvæmilega einnig að ná
til Krákár, en árleg vorflóð hennar flæða að jafnaði yfir hinar svonefndu Framengjar,
suður af Mývatni, og eru undirstaða hins fjölbreytta og sérkennilega gróðurs og
dýralífs, sem þar dafnar.

Um 3. gr.

Parfnast ekki skýringa.

Um 4. gr.

Vegna sívaxandi ferðamannastraums í Mývatnssveit hafa tilteknir aðilar í sveit-
inni þegar farið þess á leit við náttúruverndarráð, að umferð óviðkomandi manna
verði bönnuð um nánar tilgreind svæði í sveitinni á tímabilinu frá 1. maí til 1. október
ár hvert. Þetta er mjög eðlileg ósk, en það þarf nánari athugunar við, hvaða svæði
komi hér til greina og hvernig slíku umferðarbanni verði við komið. Engum blandast
heldur hugur um, að nauðsynlegt sé að takmarka ónauðsynlega umferð um vatnið á

sama tímabili, og ferðir hraðbáta um vatnið ætti að banna með öllu. Um Kálfastrandarvoga ættu að gilda þau sérákvæði, að þar sé óheimilt að fara um á vélknúnum bátum.

Í 4. gr. er lítillega minnzt á silungsveiðar í lagnet í Mývatni á sumrin, en þær valda, eins og kunnugt er, allmiklum fugladauða. Einkum hefur þetta ágerzt eftir að vélknúinir bátar komu til sögunnar og með stórauðnum netakosti. Sumarið 1960 kannaði Arnþór Garðarsson þetta mál allrækilega fyrir hönd náttúruverndarráðs, og er hér stuðzt við niðurstöður hans, sbr. grein hans um fugladauða af völdum neta í Mývatni (Náttúrufr. 31. árg., 1961, bls. 145—168).

Arnþór komst að þeirri niðurstöðu, að sumarið 1960 hafi heildarlengd neta í Mývatni að meðaltali verið um 8 km, og gizkar hann á, að það sumar hafi alls veiðzt um 1000 fuglar í net í Mývatni á 2 mánuðum (júlí—ágúst). Athuganir Arnþórs leiddu enn fremur í ljós, að fugladauði í netum bitnaði einkum á 2 tegundum, hrafnstönd og hávellu, sem mjög hefur fækkað á Mývatni á síðari árum. Einnig kom tiltölulega mikið af flórgoða í net, án þess að þeirri tegund hafi fækkað að sama skapi. Einnig veiddist mikið af duggöndum í net, án þess að þar sjáist högg á vatni sökum þess, hve algeng sú tegund er.

Nú verður vart hjá því komizt að leyfa netaveiði í Mývatni á sumrin, en með hliðsjón af niðurstöðum og ábendingum Arnþórs Garðarssonar má gera ráð fyrir, að hægt sé að draga verulega úr fugladauðanum, án þess að það þurfi að bitna á silungsveiðinni. Um þetta efni þyrfti að setja nánari ákvæði í reglugerð, sem og ýmis fleiri efnisatriði 4. gr. Eitt þeirra eru ráðstafanir til að koma í veg fyrir hugsanlega mengun vatns í Mývatni og Laxá af völdum olíu eða annarra skaðlegra efna. Þetta er vanda-mál, sem krefst bráðrar lausnar, því að hér er mikið í húfi.

Um 5. gr.

Ýmsir erlendir aðilar, sem heimsótt hafa Ísland, hafa bent á nauðsyn þess, að komið verði upp rannsóknarstöð við Mývatn. Þetta mál hefur lengi verið á döfinni hjá náttúruverndarráði, en sá dráttur, sem orðið hefur á málinu, stafar einkum af því, að enn hefur ekki tekizt að fá viðunandi land undir slíka stöð í Mývatnssveit. Náttúruverndarráð er þeirrar skoðunar, að slík rannsóknarstöð eigi að vera undir ís-lenzkri stjórn, þótt erlendir fræðimenn fái þar skilyrðisbundna aðstöðu til rannsókna. Nú ber allt að sama brunni um það, að þessu nauðsynjamáli verði ekki öllu lengur skotið á frest. Háskólakennsla í náttúrufræði er nú þegar hafin, og í sambandi við þá kennslu verður að krefjast aðstöðu, sem aðeins slík stöð hefur upp á að bjóða.

Vegna sérstöðu Mývatns í Norður-Evrópu má teljast öruggt, að allríflegt erlent fjármagn muni fást til að reisa slíka stöð og til að búa hana tækjum og jafnvel einnig til rekstrar hennar, ef erlendir fræðimenn fá þar aðstöðu til rannsókna.